

Haber Merkezlerinde Dolaylı Denetim: Bir Katılımlı Gözlem Çalışması

Deniz TANSEL İLİC*

Özet

Editoryal bağımsızlık iddiasının temel dayanak noktalarından biri, haber üretim sürecinde, muhabirin emeği üzerinde doğrudan bir denetimin olmamasıdır. Ancak yeni kapitalist düzende, tüm diğer işyerleri gibi, haber merkezlerinde de, doğrudan denetim yerini dolaylı denetim mekanizmalarına bırakmıştır. Dolayısıyla doğrudan denetimin yokluğu, o işyerinde çalışanın emeği üzerine hiç denetim uygulanmadığı şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu çalışmada, genel olarak orta sınıf mensubu olarak habercilerin, ekonomik sermayeyi ikinci plana atmaya eğilimli oldukları ve genel olarak meritokratik toplum tasarımına inandıkları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu nedenle, genel olarak habercilerin de bağlı olduğu orta sınıf, sınıf bilinçlerini yitirmeye meyillidir. Sınıf bilincinin yokluğu ise, doğrudan denetimin kontrol mekanizmaları içindeki yerinin, oransal olarak azalmasına neden olmaktadır. İçselleştirme mekanizmaları üzerinden dolaylı denetim mekanizmaları işlemektedir. Habercilikteki dolaylı denetim mekanizmalarını anlamak amacıyla ulusal haber kanalının Ankara bürosunda bir hafta boyunca katılımlı gözlem yapılmıştır. Bu süreç içerisinde elde edilen verilerle, televizyon haberciliğinde, yeni denetim mekanizmalarının yerleştiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Habercilik, dolaylı denetim, meritokrasi, orta sınıf, kültürel sermaye.

Abstract

One of the main premise of editorial independence claim is that there is no direct control over the labour of the journalist in news making process. However in new capitalism, the direct control is replaced with indirect control in newsrooms like other workplaces. As a result, the lack of direct control should not be interpreted as no control over the worker's labour in that workplace. In this study, it is tried to state that the journalists who are usually middle class members, have tendency to regard economic capital as secondary important and believe in meritocratic society design. For that reason middle class that most of the journalists belong have the tendency to lose their class consciousness. The lack of class consciousness causes the ratio of direct control within control mechanisms to decrease. The indirect control mechanisms function by the means of autocontrol. For the purpose of understanding the indirect control mechanisms participant observations are conducted in a national television

* Ar. Gör. Dr., Başkent Üniversitesi İletişim Fakültesi

channel's Ankara office for one week. With the data that is gathered during that period, it is concluded that new control mechanisms are settled in broadcast journalism.

Keywords: Journalism, direct control, meritocracy, middle class, cultural capital.

Giriş

Richard Sennett, *Zanaatkâr* adlı kitabında özerkliğin iki tanımını yapmaktadır. Buna göre özerklik, “bir başkasının müdahalesi olmadan kendi başına yeterli bir çalışmanın yapılması” (Sennett, 2010: 76) ve “anamlı bir yolda, kendi kendimize ve içimizden gelerek bizi çalışmaya sevk eden dürtüler”dir (Sennett, 2010: 90). Bu iki tanımdan yola çıkarak özerkliğin, çalışanın emeği üzerinde bir başkasının herhangi bir denetimi olmaması ve çalışanın, sadece işin iyi yapılmasını gözeterek, emeğini bizzat kendisinin denetlemesi anlamına geldiği sonucuna varılabilir. Bu anlamda, özgürlük, bağımsızlık veya özerklik sorununun temel bileşeninin, “denetim” olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Medya patronuna ve devlete karşı bağımsız gazeteci efsanesine dayanan editoryal bağımsızlık iddiası (Kaya, 2008: 304), haber üretim sürecinde denetimin yokluğu olarak tekrar formüle edilebilir. Haber üretim sürecindeki eyleycilerin, birbirlerin emekleri üzerinde belli bir etkileşimi vardır. Editoryal bağımsızlık tezi ise, bu yatay etkileşim sürecinin dışında değerlendirilebilecek, sahiplik ve yöneticilik aşamalarından kaynaklanan, dikey kontrol mekanizmalarının varlığını reddeder.

Medya, emek sömürsünün en acımasız boyutlara ulaştığı sektörlerden biri olduğu için, bu alanda denetimin olmadığı iddiası, bilimsel dayanaktan yoksundur. İşin aslı, bu sektörde, doğrudan denetim mekanizmaları bile tamamen terk edilmiş değildir. Dolaylı denetim mekanizmalarının işleyişi ise, habercinin emeği üzerinde kurulan tahakkümün biçimi açısından karmaşıktır. Bu çalışmada, haber merkezlerinde kullanılan dolaylı denetim mekanizmaları, bazı başlıklar üzerinden kategorize edilerek açıklanacaktır.

Yeni kapitalist düzenin, dolaylı denetim üzerinden işler hale gelmesi nedeniyle, “dolaylı denetimi” ifade etmek için, “yeni denetim” ifadesinin kullanılması önerilmektedir. Eski denetim yapılarının, dolaylı yeni denetim mekanizmalarına doğru evrilmesinin çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle, yeni denetim, eskisi gibi “hantal” ve “masraflı” değildir.

“‘Hükmeden’ ile ‘hükmedilen’ arasındaki panoptik günlük gözetleme ve endoktrinasyon kurumlarında cisimleşen doğrudan çarpışma zamanlarının, daha düzgün, daha ince, daha esnek ve ekonomik araçlarla yer değiştirdiği (ya da yer değiştirme yolunda olduğu) görülmektedir. Bu, ağır yapıların ve katı sabit kuralların parçalanmasıdır; kadınları ve erkekleri konumlarının yerel ve sürekli güvensizliğiyle ve eylemlerinin belirsizliğiyle baş başa bırakan bu süreç, hantal ve maliyeti yüksek “doğrudan denetim” biçimlerini gereksiz kılmıştır. Pierre Bourdieu’nün dediği gibi iğretlik her yerde (“la précarité est partout”) olduğu zaman panoptikonlar büyük ve

hantal gözetleyici ve nezaretçi kurmaylarla birlikte terk edilebilir ve sökülebilirler” (Bauman, 2005: 21-22).

Ayrıca, yeni denetim mekanizması, yöneticiye pek çok avantaj sağlamaktadır. Yöneticiler, artık denetliyor gibi görünmeden, denetlenmektedir. Bu durum, otorite konumundakilere, sorumluluklarının bedelini ödemediği, denetleme olanağı verir. “Günümüzün kudret sahipleri, yönetme, gözetleme ve polislik etmenin dert ve sıkıntısına, en önemlisi, uzun vadeli bağlılıklardan ve ‘ölüm bizi ayırana kadar’ sürmesi umulan bağlılıkların getirdiği sorumluluklara girmek istemezler” (Bauman, 2005: 22). Yeni denetim, otorite konumundakilere dostça görünerek, konumlarını meşrulaştırma ve uyguladıkları denetim mekanizmalarını gizleme fırsatı verir. Yeni yönetici “denetlenmediği” için, çalışanların maddi çalışma koşullarında oluşan değişiklikleri üstlenmek veya eleştirilere karşı kendini savunmak zorunda değildir.

“İşyerinde ‘ne diyorsa onu yap’ hatta en aşırı uçta ‘seni süründürürüm’ diyen kişilerin olmaması sadece şirketin gösterdiği bir savunma tepkisi olarak algılanmamalı; bu otorite yokluğu, kontrolü elinde tutan kişilere, kendilerini haklı gösterme ihtiyacı duymadan istedikleri gibi süreci kaydırma, değiştirme veya reorganize etme imkânı tanır” (Sennett, 2008: 121).

Denetimin dolaylı olması, yalnızca denetimi haklı çıkarma zorunluluğunu ortadan kaldırmaz; ayrıca yöneticinin çalışanların “ihtiyaç ve arzularının meşruluğunu inkâr ederek onlar üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlar” (Sennett, 2008: 121). Yeni “denetlenmeyen” yönetici tipi, haber merkezlerinde de yaygındır. Yeni medya yöneticisi, muhabirlerle dostane ilişkiler kuran bir meslek erbabı olarak sunulur. Türkiye’nin en çok izlenen televizyon kanallarında, yüksek gelir alan, üst düzey yöneticiye aileden biri gibi “ağabey” şeklinde hitap edilmektedir. Ancak bu dostane ilişkilerin arka planını, belirgin denetim mekanizmaları oluşturmaktadır. Yeni kapitalizmin medya kurgusunda, yönetici, haber üretim sürecinin hem idari, hem de editoryal meselelerine müdahil olan bir eyleyicidir.

Çalışmanın Yöntemi, Zorlukları ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, orta sınıfın, sınıf bilincini yitirme süreçlerinin bir karşılığını görebilmek amacıyla, ulusal bir televizyonun Ankara bürosunda bir hafta süreyle katılımlı gözlem yapılmıştır¹. Araştırmacı gözlemin önemli bir kısmını haber merkezinde muhabirlerle birlikte geçirmiştir. Muhabir dört kez kameramanlarla birlikte habere gitmiştir. Türkiye’de sosyal bilimler alanında çok tercih edilen bir yöntem olan derinlemesine görüşmeler yerine,

¹ Araştırmacı bilimsel ve eleştirel mesafesini korumak amacıyla katılımlı gözlem yaptığı kanalın adını gizlemeyi tercih etmiştir.

muhabirlerin özalgılarının ötesine geçen, sürecin doğrudan araştırmacı tarafından izlenmesine olanak sağlayan, katılımlı gözlem, veri toplama biçimi olarak tercih edilmiştir. Görüşmelerde, kendilerini birer profesyonel olarak tanımlayan muhabirlerin, üretim sürecini olduğundan daha olumlu bir şekilde tasvir etmeleri sık rastlanan bir durumdur. Oysa gözlem, muhabirlerin algılarının ve ifadelerinin ötesine geçmekte, araştırmacıya daha geniş bir perspektif sağlamaktadır.

Çalışmada, televizyon çalışanlarının büyük bir kısmının, orta sınıf mensubu oldukları varsayılmıştır. Gerçekten de, kanalda çalışan muhabirlerin hepsi üniversite mezunudur; diplomaları ve zihinsel emekleri sayesinde para kazanmaktadır. Araştırmada, birer orta sınıf üyesi olan habercilerin, medya sahiplerinin elinde bulunan ekonomik sermayenin, üretim sürecinde ne derece etkili olduğuna dair algıları saptanmaya çalışılmıştır. Muhabirlerin, liberal meritokrasi tezinin kültürel sermayenin, hakkaniyetli bir şekilde yükselmelerine yeteceği şeklindeki iddiasına ne ölçüde inandığına dair verilere ulaşmak istenmiştir. Araştırmanın yanıt bulmaya çalıştığı temel sorunu, rekabetçiliğin, bireyciliğin ve meritokratik yükselme arzusunun, muhabirlerin sınıf bilincinin yitiminde ne kadar belirleyici olduğu oluşturmaktadır.

Türkiye’de televizyonlarda katılımlı gözlem yapmak daha başlangıç aşamasında belli zorlukları barındırmaktadır. Öncelikle kanallar, araştırmacıları kabul etmeye gönüllü olmamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın saha araştırması için büyük bir gayret sarf etmek ve pek çok kişinin referansını almak gerekmiştir. Araştırmanın zorlukları, kanalın içine girdikten sonra da sürmüştür. Kanaldaki denetim mekanizmaları, haber yazım sürecinden çok daha önce, binanın içine girilmesiyle işlemeye başlamaktadır. Binaın içerisindeki herkes, denetleyen ya da denetlenen olarak iki farklı şekilde kategorize edilmektedir. Araştırmacının kendisi de kanalda bir hafta boyunca mesai yaptığı için kısa bir süre sonra “denetlenen” kategorisine dâhil edilmiştir. Araştırmacı, kuruluştaki paralı bir çalışan veya stajyer olarak bulunmamasına karşın, pek çok denetim mekanizmasına maruz kalmıştır. Çalıştığı üniversiteden, akademik çalışma yapmak için belirli tarih aralıklarında görevli olduğuna dair bir belge getirmiş olmasına karşın, kanala girişlerinde, güvenlik görevlileri tarafından defalarca durdurulmuştur.

Yönetim kademesindeki bu kaygıların çok benzerlerini, muhabirlerde de bulmak mümkündür. Çalışma süresince, muhabirler, araştırmacıya büyük bir şüphe ile yaklaşmıştır². Bir çalışan olmamasına karşın, araştırmacıya habere gitmesi kameramanların yöneticisi tarafından emredilmiş, prodüktör kendisine çeşitli telefonları cevaplamasını söylemiştir³. Bir araştırmacı olarak haber merkezinde geçirilen süre, denetim mekanizmalarının bizzat deneyimlenmesine yeterli olmuştur.

Bunlara ek olarak, bu çalışmanın sınırlılıklarına da değinmek yerinde olacaktır. Denetim mekanizmalarının herbirinin, sadece haber merkezinde, muhabirlerle birlikte zaman geçirerek veya kameramanlarla habere giderek gözlemlenmesi mümkün değildir. Üretim sürecinin çok önemli aşamaları, haber müdürü, Ankara koordinatörü ve medya grubu temsilcisinin bulunduğu konumlarda gerçekleşmektedir. Bu konumlarda katılımlı gözlem çalışması yapmak için gerekli izinleri almak, Türkiye’de neredeyse imkânsızdır. Bu eksiklik ise, sözkonusu konumlardaki kişilerle yapılan derinlemesine görüşmelerle giderilmeye çalışılmıştır.

1. Habercilik, Dolaylı Denetim ve Meritokrasi

1.1. Orta Sınıfın İdeolojisi Olarak Meritokrasi

Meritokrasi, muhabirin de dâhil olduğu, orta sınıfın temel ideolojisi ve dolaylı denetimin kalbidir. Bu nedenle haber merkezlerinde, dolaylı denetim mekanizmalarını açıklamaya ilk olarak meritokrasiden başlanması anlamlıdır. Fransızca kökenli bir kelime olan “meritokrasi”, “layık olmak, hak etmek” anlamına gelen “merit” kökünden türetilmiştir. Kelimenin Türkçe karşılığı olan “liyakat” de, aynı şekilde “layık” kökünden türemiştir. Kavramın yaratıcısı olan Michael Young’ın amacı, “az sayıda vasıflı insanın bütün bir toplumu nasıl denetimi altına alabildiğini kabaca resmederek betimlemektir” (Sennett, 2009: 88). Bu bağlamda, meritokrasi iddiası, vasıflı olanın işyerinde yükseleceğini savunan liberal bir tez olarak özetlenebilir.

² Bu şüphelik, muhabirlerin sürekli araştırmacının defterine kaçamak bakışlar atmasıyla pekişmiştir. Araştırmacı, bu konudaki deneyimini, önceden tanıdığı bir muhabirle paylaştığında şu ilginç cevabı almıştır: “Özel sektör paranoya üzerinden işler. Senin başka bir kanalın ajanı olmadığını ne malum?” Araştırmacı, kendisi için “ajan” kelimesinin kullanıldığına şahit olmuştur. Yurtdışında ise araştırmacılara televizyonlardaki çalışmaları için sağlanan olanaklar, Türkiye’ye göre çok daha fazladır. Örneğin Eric Klinenberg, katılımlı gözlem çalışması yaptığı Metro News takma adlı televizyonda, kendisine tahsis edilen bir odada, çalışanlarla görüşmeler yapmış; çalışanlarla toplantılara katılarak rahatlıkla fikirlerini ifade etmiştir.

³ Bir kadın olan prodüktörün, araştırmacıya bu şekilde davranması dikkat çekicidir. Bu durum, gelecekte yapılabilecek çalışmalara bir araştırma konusu önermeyi olanaklı kılmaktadır: Haber merkezlerinde kadın muhabirler üzerinden işleyen rekabet.

Meritokratik olarak yükselmek için, okullar, yüksek öğretim kurumları ve işyeri tarafından dağıtılan bir nişan olan, kültürel sermayeye sahip olmak gereklidir. Bu nedenle meritokrasi, kültürel sermaye sahibi olan orta sınıfa, toplumda yükselbilmeleri için sunulan bir imkândır. Kültürel sermaye, daha çok orta sınıfın yaşamını sürdürmek için kullandığı sermaye türü olduğu için, meritokrasi, kol emeği çalışanlarının değil, daha çok orta sınıfın ideolojisidir. Orta sınıf, geçimini doğrudan diploma üzerinden sağladığı için, meritokratik dünya düzenini destekler. Bu sınıfın üyeleri, yaşantılarının ilk dönemlerinden itibaren, en temel gücün, kültürel sermaye olduğuna inanma eğilimindedirler. Bu nedenle üniversite giriş sınavında başarı kazanmak bu sınıf için en önemli hedeflerdendir.

Meritokrasi, özerkliği iktidar ve paranın önünde bir değer olarak kutsamaktadır. Richard Sennett, *Yeni Kapitalizmin Kültürü* kitabında, Otis Dudley Duncan'ın meritokrasi ve özerklik ilişkisini ortaya koyduğu araştırmasından söz etmektedir. "Duncan'ın araştırması mesleki prestijin para ya da iktidardan çok, kişisel bağımsızlık ve özerklikle eş tutulduğunu gösteriyor. Çalışma dünyasında liyakat bu temelde değerlendiriliyor" (Sennett, 2009: 81). Bu bağlamda özerklik, orta sınıfın meritokrasi ile olan ilişkisini somutlaştırmaktadır⁴.

Meritokrasi, layık olanın, hak edenin bir işi yapmasını savunmaktadır. Bu nedenle, meritokrasinin emeği öven bir sistem olduğu düşünülebilir. Oysa tersinden bakıldığında, birilerinin meritokratik açıdan yükselmeyi "hak etmediği" anlamı da, kelimenin içeriğinde gizlidir. Bu açıdan orta sınıfın temel anlayışı olan meritokrasiyi seçkinci olarak tanımlamak da mümkündür.

"Foucault bu tahakkümün daha ayrıntılı bir resmini çizdi; kitlelerin kendini anlamadığını, kendi yaşam deneyimlerini yorumlamada yetersiz olduğunu hissettirerek seçkinler kitleleri derinden etkiliyordu. Potansiyel kabiliyet testleri de bir bilgi sisteminin yüzeyin ne kadar altına girebildiğini gösterir. Potansiyel kabiliyetle ilgili yargılar, başarıyla ilgili yargılardan daha kişisel bir niteliğe sahiptir. Bir başarı, toplumsal ve ekonomik koşulları, talihi ve şansı, benlikle birleştirir. 'Sende potansiyel yok' demek, 'beceremedim' demekten çok daha kahredicidir. Kim olduğunuzla ilgili çok daha temel bir iddiada bulunur. Daha derin bir işe yaramazlık anlamı taşır" (Sennett, 2009: 88).

Meritokrasi, bireyin vasıflı olup olmamasını, onun kendi problemi olarak kodlanmakta ve durumu toplumsal ilişkilerden soyutlanmaktadır. Kültürel sermaye ile toplumsal konum arasındaki yapısal ilişkilerden bahsedilmemektedir. Kültürel sermaye üzerinden yeni bir tahakküm ilişkisi kurulmakta ve başarısızlıklarının faturası doğrudan bireyin kendisine

⁴ Mike Wayne, medya çalışanlarının da dahi olduğu orta sınıfın üyelerinin, kol işçilerine göre emekleri üzerinde nispi özerkliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır (Wayne, 2010).

çıkarılmaktadır. Bauman'ın da vurguladığı üzere toplumsal olarak üretilmiş eşitsizliklerin taşıdığı kusurların suçu tek tek bireylere yüklenmektedir (Bauman, 2005: 14). Kusurların tek tek bireylere yüklenmesi kişisel sorumluluk duygusunu öne çıkartmaktadır. “İnsanlar dünyadaki konumlarından kendilerini kişisel olarak sorumlu hissetmeye başladılar; var olma mücadelesindeki başarı ya da başarısızlıklarını kişisel bir güçlülük ya da zayıflık sorunu olarak görüyorlardı” (Sennett, 2005: 55-56). Bu çerçevede meritokrasi, piyasa koşullarını yok saymakta ve başarıyı bireyci bir konu olarak sunmaktadır.

“Bizim bireyler toplumumuzda kişinin içine çekildiği onca kargaşayı o kişinin bizzat gerçekleştirdiği varsayılır ve kişinin içine düşebileceği bütün kaynar suyun, uğradığı talihsiz başarısızlıklarla kaynatılmakta olduğu iddia edilir. Kişinin hayatını dolduran iyi ve kötü için sadece o kişi sorumlu tutulur ve suçlanır” (Bauman, 2005: 19).

Orta sınıf, meritokratik bir toplumsal düzenin, eşitlikçi ve adil olduğu yanılsamasını yaşamaktadır. Kültürel sermayenin, emek vermekle elde edilebileceği yanılsamasına kapılmaktadır. Kültürel sermayenin, kişinin toplumsal uzamdaki konumu ile doğrudan ilişkili olduğunu ve bu nedenle yapısal olarak belirlendiğini fark edememektedir. Meritokrasinin terimleri de, en az ekonomik sermaye kadar eşitsizdir. Meritokrasi, kültürel sermaye sahiplerinin seçilmesi ve onlara üstün, ayrıcalıklı bir konum verilmesidir. Bu seçim, eşitlikçi olmayan koşullarda gerçekleşmektedir. Bazı toplumsal konumlar, kültürel sermaye edinmek için yeterli koşulları hiçbir zaman sağlayamamaktadır. Özellikle işçi sınıfı ailelerine doğan çocukların, ne kadar çabalasalar da, gerekli kültürel sermayeyi edinmede başarısız olma olasılıkları yüksektir. Orta sınıf bu açmazı görememektedir. Kültürel sermayeyi emekle ilişkilendirdiği için, meritokratik yapılanmanın adil olduğunu düşünmektedir. Orta sınıf, iş yaşantısında temel değer, zihinsel emek olduğunu zannederken; farkında olmadan, emeğin küçümsendiği, içinin boşaltıldığı, bir düzene prim vermektedir. Bu bağlamda, yeni kapitalizmle olan ilişkisi de göz önüne alınarak, meritokratik düzeni ifade etmek için “yeni eşitsizlik” tabirini kullanmak yerinde olacaktır.

Bu yeni eşitsizliğin, orta sınıf üzerinde, temel bazı ideolojik sonuçları vardır. Bunlardan en önemlisi, kültürel sermayeye aşırı güç atfeden orta sınıfın, hâkim sınıfın gücünü ekonomik sermayesinden aldığı görememesidir. Kültürel sermaye, egemen sınıf için önemli olsa da, birincil güç kaynağı ekonomik sermayeye sahip olmaktır. Kapitalist sınıf, denetimi profesyonel yöneticilere devretmiş olsa da, temel denetçi her zaman kuruluşun sahibidir. “Otoritenin yadsınması kapitalizmin ethosunu aşmaz: egemen kavram hala mülkiyettir” (Sennett, 2005: 82).

Orta sınıf, meritokrasi yanılsaması nedeniyle, şirketlerin asıl hükümlerinin, mülkiyeti elinde bulunduran egemen sınıf değil, profesyonel sınıf olduğunu zannetmektedir;

bu nedenle, sahiplikle ilgili yapısal unsurları görememektedir. Meritokratik düzen, orta sınıfın sahiplik ve denetim arasındaki ilişkiyi deşifre etmesini engellemektedir. Orta sınıfın bu yanlış algısı, kurum sahibinin denetimdeki rolünün çözümleyememesine ve emek üzerindeki müdahaleyi, doğrudan yöneticilerle ilişkilendiren, araçsal⁵ (*instrumentalist*)⁶ bir bakış edinmesine neden olmaktadır. Bu araçsal bakışa göre, kapitalist sınıfın emek üzerinde denetimi yoktur; denetimin asıl mercii profesyonel yöneticilerdir.

Ekonomik sermayenin, birincil denetim mercii olduğunu görmekteki bu miyopluk ve haber üretim sürecinin, birincil olarak medya sahibinin değil, meritokratik olarak seçilmiş profesyonel yöneticinin denetiminde olduğu illüzyonu, çalışanlarda net bir şekilde gözlenmiştir. Kanalın bağlı olduğu grubun temsilcisi ile Ankara Temsilcisi'nin “sahibin mutfağa karışmayacağı” yönündeki iddiası, söz konusu kişilerin üst düzey yöneticiler olması nedeniyle şaşırtıcı değildir. Ancak, en az muhabirler kadar emek denetimi ve sömürüsüne maruz kalan haber müdürünün de, “sahibin haber üretimine asla karışmayacağı” şeklindeki iddiası ilgi çekicidir. Çalışanlar da, üretim sürecinde, sahibin müdahalesi yerine, yöneticiden kaynaklanan denetim mekanizmalarından şikayet etmektedir. Hem haber müdürü, hem de bir kameraman, kanalın yayın politikasındaki aksaklıkları, doğrudan genel yayın yönetmenine bağlamaktadır. Her ikisi de, genel yayın yönetmeninin “iş bilmediğini”, tüm sorunların da, yöneticinin bilgisizliğinden kaynaklandığını açık bir şekilde ifade etmiştir. Kameraman, genel yayın yönetmeninin çok zengin olduğunu, bu sayede profesyonel yönetici kademesine yükseldiğini belirtmiştir. Bu noktada editoryal kadronun, kuruluşun sahibinin ekonomik sermayesinden söz etmemesi ilgi çekicidir.

Kanal çalışanları, denetimin sahiplik düzeyinde değil; yöneticiler düzeyinde işlediğine inanmaktadır. Bu durum orta sınıfın, “kuruluşların sadece yöneticiler tarafından idare edildiği” şeklindeki inancının varlığını doğrulamaktadır. Bu inanca göre, meritokratik olarak seçilen, kültürel sermaye sahibi, yetenekli yönetici şirketi yönetir. Söz konusu kurumda ise, çalışanların iddiasına göre, genel yayın yönetmeni, yeterli yeteneğe sahip olmadığı için iş aksamıştır. Kültürel sermayesi nedeniyle meritokratik bir şekilde seçilmiş yönetici iş başına geldiğinde tüm sorunlar çözülecektir.

⁵ Bu durumda orta sınıf, Wright Mills'in bireyci unsurları yapısal ilişkileri içerisinde ele alma becerisi olarak özetlenebilecek “toplumbilimsel düşün” (Mills, 2000) yetisinden yoksundur.

⁶ Araçsalcılık (*instrumentalism*), yapı-eyleyici ilişkisinde, eyleyiciye, yapı üzerinde üstünlük tanıyan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, eyleyicinin yapıyı dönüştürme kapasitesi vardır. Tam karşıt bir yaklaşım olan yapısalcılık ise, eyleyicilerin, yapısal koşulları dönüştürme yetisine sahip olmadıklarını savunur. Medyanın ekonomi politikası konusunda önemli çalışmalar yapan Peter Golding ve Graham Murdock, iletişim çalışmalarında araçsalcılıktan ve yapısalcılıktan kaçınılması gerektiğini savunur. Golding ve Murdock'a göre, medya çalışmalarında, bu zıt yaklaşımın arasında yer alan, bir ara konum belirlemek gerekmektedir (Golding ve Murdock, 1997: 68).

1.2. Orta Sınıfın Burjuva Sınıf Bilinci Edinmesi ve Bireycileşme

Meritokrasi ideali, orta sınıfın, sınıf bilincinin aşınmasında da etkili olmuştur. Orta sınıf, meritokratik yükselmenin, emekle ilişkili olduğunu düşündüğü için, kültürel sermayesini geliştirme konusunda aşırı hırslı hale gelmiştir. Bu, orta sınıfın bireyci yükselme ve statü edinme arzusu ile koşuttur. Bireyci yükselme idealine ulaşmak için rekabet etmek, orta sınıfı, bir sınıf olmaktan çıkararak bireylere bölmüştür. Meritokratik yapılanmaya olan inancı ve kültürel sermayenin yapısal koşullardan arınmış olduğu sanısı, orta sınıfı bireycileştirmiştir. Bu nedenle orta sınıf için bireycileşme, sınıf bilincinin körelmesi ile eş anlamlıdır. Çünkü bireycileşme, burjuva sınıfının sınıf bilincidir. Sonuç olarak, rekabetçilik, orta sınıfın burjuva sınıf bilinci edinmesine ve kapitalist ideolojiyi benimsemesine neden olmuştur.

Sınıf bilinci, bir sınıfın oluşabilmesi için en temel gerekliliktir. Pierre Bourdieu, kavramı doğrudan kullanmamasına karşın, sınıf bilincinin, sınıfı oluşturan temel unsurlardan biri olduğunu ortaya koymaktadır. Pierre Bourdieu, Karl Marx'ın, sınıfların varlığını, bireylerin üretim araçları karşısındaki konumlarına bakarak açıklamasını, yetersiz ve tek boyutlu bulmaktadır. “Hem bir bilgin, hem de eylem adamı olan Marx, gerçek bir pratik sorununa yanlış kuramsal çözümler -sınıfların gerçek varlığı gibi- önermiştir” (Bourdieu, 1995: 53).

Bourdieu, Marx'ın “sınıf” kavramı yerine “uzam” kavramını önermekte ve sınıfların var olmadığını açıkça söylemektedir. Toplumsal uzamda, bireyler belli noktalarda konumlanmaktadır. “Bir uzamda var olmak, bir uzamda bir nokta, bir birey olmak, farklı olmak demektir” (Bourdieu, 1995: 24). Bourdieu'nün kuramının temel dayanaklarından olan “ayrım” (*distinction*) kavramı, uzamdaki noktasal konumumuzun, diğer noktalara olan uzaklığı / yakınlığı ile ilişkilidir. Bu uzamsal konumların yakınlığı veya uzaklığı, noktalara sınıf olma potansiyeli sağlamaktadır. Ancak uzamsal olarak yakın olmak, otomatik olarak sınıfı oluşturmaya yeterli değildir.

“Dolayısıyla *farklılık* (yani benim toplumsal *uzamdan* söz ederken ifade ettiğim şey) vardır ve ayak direr. İyi ama, bu nedenle sınıfların varlığını kabullenmek ya da olumlamak mı gerekir? Hayır. Toplumsal sınıflar (her ne kadar Marx'ın kuramıyla yönlendirilen siyasal çalışma, kimi durumlarda onları, en azından harekete geçirme mercileri ve vekilleri aracılığıyla var etmeye katkıda bulunabilmişse de) yoktur. Var olan, bir toplumsal uzamdır, içinde, her halükarda, sınıfların sanal durumda, net olmayan çizgiler halinde, verili olarak değil de *yapılması söz konusu olan bir şey* halinde, var oldukları bir farklılıklar uzamıdır” (Bourdieu, 1995: 27-28).

Marksist kuramın temel unsurlarından olan “sınıf”a, Bourdieu'nün karşı çıkması, onun muhafazakâr gelenek gibi, sınıfı büsbütün yoksaydığı şeklinde değerlendirilmemelidir. Bourdieu, anaakım yaklaşımın, sınıfsal ayrımları ve uzamdaki farklılık konumlarını reddetmesine itiraz etmektedir. “Muhafazakâr geleneğin, ...canhıraş bir biçimde yapmış

olduğu gibi sınıfların varlığını yadsımak, son çözümlemede, farklılıkları, farklılaşma ilkelerini reddetmek demektir” (Bourdieu, 1995: 27). Aslında, Bourdieu’nün yaptığı, Marx’ın sınıf algısını, “sınıf eşittir, uzamdaki konum artı sınıf bilinci” şekilde matematiksel olarak formüle edilebilecek bir şekilde genişletmek ve derinleştirmektir. Eyleyicilerin uzamsal konumlarının yakınlığı ve uzaklığı, farklı çıkarılara sahip olmalarına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, yakın konumlarda bulunanlar, “kolektif” bir şekilde hareket edebilir ve diyalektik karşıtlarına karşı ortak çıkar geliştirebilirler.

“Sınıfların varlığı reddedilebilir, ama bu... toplumsal uzamda farklı konumlarda bulunan eyleyiciler arasındaki bireyci antagonizmaları, kimi zaman da kolektif çalışmaları doğurabilen toplumsal farklılaşmayı reddetmek anlamına gelmez” (Bourdieu, 1995: 54). Bourdieu’ye göre, uzamsal olarak yakın noktalarda bulunanların, sınıfı oluşturmaları için, siyasi bir seferberliğe ihtiyaçları vardır. Siyasi seferberlik meydana gelmediği sürece, sınıf, bir potansiyel olarak, harekete geçirilmeyi bekler. Uzamsal olarak yakın noktaların, ortak çıkarları nedeniyle eyleme geçmesi, yani sınıf bilinci edinmesi, onların sınıfı oluşturmalarını sağlar. “Kuramda, özellikle de gerçekte sınıfların varlığı, herkesin deneyim aracılığıyla bildiği gibi bir mücadelenin hedefidir” (Bourdieu, 1995: 27).

“Kağıt-üzerindeki-sınıf”tan “gerçek” sınıfa, ancak siyasi bir seferberlik çalışması pahasına geçilir: “gerçek” sınıf, eğer “gerçekten” de var olmuşsa, ancak gerçekleştirilmiş, yani seferber edilmiş / harekete geçirilmiş sınıftır; özünde simgesel (ve siyasi) bir mücadele olarak *sınıflandırma mücadelesinin*, bir toplumsal dünya görüşünü, ya da, daha iyisi, o toplumsal dünyayı, hem algılama, hem de gerçek düzeyinde kurmanın bir biçimini ve o dünyayı farklı bölümlere ayrılacak sınıfları kurmanın bir biçimini dayatmak için vardığı bir noktadır bu” (Bourdieu, 1995: 27).

Özetle, sınıf bilinci, uzamdan sınıfa geçişte hayatidir. Bu haliyle, sınıf bilinci, sınıfın en temel bileşenlerinden biridir. Orta sınıf, bireycileşmiş ve kendi çıkarları ile uyuşmayan bir sınıf bilinci geliştirmiştir. Bu nedenle Bourdieu’nün tanımladığı şekilde bir sınıf değildir. Sınıf bilincini yitiren orta sınıf, aslında burjuva sınıfına dâhil olmadığı (ve bütün emeğinin de çoğunlukla, sadece zihinsel emeğinin kullanarak yükselmeye adanmış) için, orta sınıf içerisinde kalacağı halde, dünyayı burjuva sınıfının gözleriyle görür. Kendi sınıfsal konumundan bakamaması, perspektifinin ve görüşünün bozulmuş olması, orta sınıfın, sınıf bilincini yitirmesine neden olur. Doğru yerden bakabilmek, toplumsal yapı tarafından yutulmuş, güçsüz “eyleyiciler” için önemli bir direnme noktasıdır.

“... ben Pascal’ın pek ünlü bir deyişini, biraz değiştirerek aktarma alışkanlığı edindim: ‘Dünya beni, bir noktaymışım gibi içerir ve yutar ama ben onu anlarım’. Ama o nokta *bir görüş açısıdır*, toplumsal uzam içinde konumlanan bir noktadan hareketle edinilen bir görüşün, hangi nesnel bir noktadan hareketle alınmışsa, biçimi ve içeriğiyle o konum tarafından belirlenen bir *perspektifin* kökenidir. Toplumsal uzam, tam da, ilk ve son

gerçekliktir çünkü üstüne üstlük, toplumsal eyleycilerin kendisine ilişkin olarak sahip olabilecekleri tasarımları da belirler” (Bourdieu, 1995: 28).

Toplumsal yapı tarafından yutulan orta sınıfın, ayak diremek için bir perspektifi yoktur. Hayatını, kendi çıkarlarıyla örtüşmeyecek şekilde tasarlar. Meritokratik yanılısamadan kaynaklanan, sınıf bilincindeki bu kayıp, orta sınıfın, hâkim ideolojiyi kabul etmesinde etkili olmaktadır. Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant, *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* kitabında, bireycileşmenin unsurlarından olan rekabetin, alanların en temel belirleyenlerinden olduğunu kaydetmektedir. Rekabetin bir alanın işleyişi üzerindeki etkisini, Wacquant şu şekilde değerlendirmektedir:

“Bir alan, aynı zamanda *bir çatışma ve rekabet mekânıdır*; bu bir savaş alanı analogisidir, bu savaşa katılanlar, bu alanda etkili olan özgül sermaye türü- sanatsal alanda kültürel yetke, bilimsel alanda bilimsel yetke, dinsel alanda papazların yetkisi vs.- üzerinde tekel kuram ve iktidar alanında farklı yetke biçimleri arasındaki ‘dönüşüm oranlarına’ ve hiyerarşiye karar verme gücünü elde etme amacıyla birbirleriyle rekabet etmektedirler” (Wacquant, 2012: 26).

Televizyon haberciliği gibi rekabetçi alanlarda bu durum daha da belirgindir. Pierre Bourdieu, sınıf bilincini körelten ve bireycileştiren rekabetçiliğin, habercilik alanındaki belirleyiciliğini, *Televizyon Üzerine* adlı kitabında da ele almaktadır. Bourdieu’ya göre, rekabetçilik, televizyon kanallarında çok ön plana çıkmakta ve habercilerin özerkliklerini belirgin bir şekilde engellemektedir. Sınıf bilincinin temel unsurlarından olan, ortak çıkarının farkında olma ve onlar için savaşıma yetisi, rekabetçilik nedeniyle terk edilmektedir. Sınıfın ortak çıkarları, bireyci bir şekilde yükselme beklentisine yenik düşmektedir.

“Televizyon, pek az özerkliği olan ve gazeteciler arasındaki toplumsal ilişkilerden, saçmalık derecesinde acımasız, azgın *rekabet ilişkilerinden* kaynaklanan bir dizi baskıların ağırlığı altındaki bir iletişim aygıtıdır; bu rekabet ilişkileri, aynı zamanda da, gazetecilerin simgesel üretim alanındaki konumlarına bağlı ortak çıkarları ve onların toplumsal kökenlerine, formasyonlarına (ya da formasyonsuzluklarına) bağlı ortak algılama ve değerlendirme kategorilerine, ortak bilişsel yapılarına sahip olmaları üzerine kurulmuş olan nesnel suç ortaklığı, *birliktelik ilişkileridir*” (Bourdieu, 1997: 41).

1.3. Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Orta Sınıfın Sınıf Bilincini Yitirmesi

Orta sınıfın sınıf bilincini yitirme eğilimine dair bu iddianın, Türkiye için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Korkut Boratav’ın, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, orta sınıfın, emeklilerin, sanayi işçilerinin ve niteliksiz işçilerin resmi ideolojiye eklenme süreçleri üzerine yaptığı araştırma, bu iddiaya önemli bir destek sağlamaktadır. Yazar, araştırmada, farklı sosyal sınıfların (orta sınıf, emekliler, sanayi işçileri, niteliksiz işçiler) hâkim söylemi kabul etme eğilimleri arasında bir sıralama yapılmıştır. Boratav, mekanik olmamaya ve

davranışçı bir bağ kurmamaya dikkat ederek, sınıf bilincini korumanın kriterlerini, sendikaya sahip çıkmak ve sol partilere oy vermek olarak saptamıştır (Boratav, 1991: 126-127).

Yazar, Türkiye’de 1980 sonrası uygulanan ekonomik politikaların emek aleyhtarı yapısının altını çizmiştir. Araştırmaya göre, orta sınıf, 1980 sonrası dönemde muhafazakâr politikaları destekleme ve hâkim ideolojiye içkin hale gelmede, sanayi işçilerine göre daha savunmasız kalmıştır. Sanayi işçilerine göre, çok daha fazla sınıf bilinci aşınmasına maruz kalmış ve kendi sınıfsal konumuna yabancılaşmıştır (Boratav, 1991: 132). Orta sınıf, sınıf bilincini yitirmede ve hâkim ideolojiyi benimsemeye, diğer sınıfsal konumlara göre, daha istekli hale gelmiştir (Boratav, 1991, 2005, 2010). Yazar, 1980 sonrası Özal dönemi yoz popülizm politikalarını, emek aleyhtarı kararların benimsenmesinde önemli bir etken olarak saymıştır. Sınıfların, kendi çıkarlarıyla çelişen kararları kabul etmesi için, sınıf bilinçlerini aşındırmak gerekmiştir. Bu nedenle, yoz popülizm politikaları asıl olarak, sınıfın önemli bileşeni olan, sınıf bilincini hedef almıştır (Boratav, 1991: 120).

Orta sınıfın, sınıf bilincinin, kol emeği işçilerine göre, daha çok aşınmasında meritokrasinin araçsal bir algı yaratmasının, rekabetçiliğin, bireycileşmenin ve sınıf bilincinin yitirilmesinin etkisi olduğu açıktır. Bu unsurlar, kol emeği işçileri için söz konusu değildir. Orta sınıfın sınıf bilincini yitirmeye, sanayi işçilerine göre daha meyilli olduğu bulgusu, medyada görev yapan ve büyük çoğunluğu orta sınıfa mensup olan haberciler için de geçerlidir. Kanal çalışanlarının da aşırı rekabetçi ve bireycileşmiş olduğu gözlemlenmiştir. Habercilerin bir sendikaya bağlı olmak gibi bir arzuları olmadığı görülmüştür. Muhabirlerin temel amacının, diğer muhabirleri geride bırakmak ve bireyci bir şekilde yükselmek olduğu saptanmıştır. Çalışanların, sınıf olarak bir araya gelerek, emek sömürüsüne direnmek gibi bir hedefleri olmadığı anlaşılmıştır.

Haber merkezindeki muhabirlerin hepsi, bireycileşme ideolojisinin ülkenin hâkim ideolojisi olduğu dönemden sonra doğmuş ve Özal dönemi emek aleyhtarı politik ortamında yetişmiştir. Bu durum, haber merkezlerine genç ve tecrübesiz insanların, muhabir olarak tercih edilmelerinin temel gerekçesi olarak gösterilebilir.

Kanal muhabirlerinden biri, işin en zevk aldığı kısmın, muhabir arkadaşlarıyla haber yerinde bir araya gelmek olduğunu söylemiştir. Ancak yine de bu muhabirin, arkadaşlarının

kendisine bilgi vermeden önemli bir haber yapacağına dair değişmeyen bir kaygısı ve güvensizliği⁷ vardır. Rekabete dayalı iş ortamı, muhabirlerin sınıf bilinci edinmesini ve politik olarak etkinleşmesini zorlaştırmaktadır. Rekabete dayalı iş ortamlarında çalışmak, haberi, bireyci bir yükselme aracına dönüştürmektedir. Böylece, haber yazımında denetim, sahiplik aşamasına gelmeden, doğrudan muhabirin kendisi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Kanalın Haber Müdürü'ne, rekabetin işin işleyişini olumsuz yönde etkileyip etkilemeyeceği sorulduğunda, “içinde rekabet duygusu barındırmayan kişinin muhabir olamayacağı” cevabı alınmıştır. Haber müdürüne göre kıskançlık, “muhabir için sağlıklı ve gerekli bir koşuldur”. Muhabirler, birbirleriyle bireyci olarak rekabet ederken, televizyon kanalları da kendi aralarında yarışmaktadır. Haber merkezinin en göz önündeki yerinde, diğer haber kanallarındaki yayınları gösteren, dokuz televizyon ekranı bulunmaktadır. Muhabirler, mutlaka bu ekranları kontrol etmekte ve kanallarda yeni bir bilgi olup olmadığını denetlemektedir.

Haber müdürü ile yapılan görüşme sırasında, bir başka haber kanalı, diğer kanallarda olmayan bir altyazıyı yayına vermiştir. Bu durum, haber merkezinde tam bir kaosa neden olmuştur. Tüm muhabirler ve haber müdürü telefona sarılmıştır. Kısa bir zaman sonrasında⁸, aynı altyazı, katılımlı gözlem yapılan kanalın ekranında da yerini almıştır. Altyazı gecikmesinin yarattığı olumsuz koşullar, haber müdürü ile yapılan görüşmenin zorunlu olarak sona ermesine neden olmuştur.

Haber müdürünün iddia ettiğinin aksine, rekabet, çalışanlar üzerinde olumlu sonuçlara yol açmamakta ve Sennett'in “moral bozucu rekabet” (2009: 49) dediği durumun doğmasına neden olmaktadır. Haber yazımını, bireyci statü edinme yolu olarak görmeyen muhabirler, moral bozukluğu yaşamaktadır. Moral bozukluğu, özerkliğin, “bir dürtü olarak çalışmak” şeklindeki tanımıyla çelişmektedir.

2. Haber Merkezlerinde Denetimin İçselleştirilmesi

2.1. Üretim Biçimi - Denetimin İçselleştirilmesi

Hem dünyadaki, hem de İstanbul'daki büyük televizyon kanallarında, muhabirler, haber

⁷ Bir muhabirin, diğer muhabirlerin ulaşamayacağı bir bilgi edinerek, bu konuda, tek başına haber yapmasına, gazetecilik dilinde “haber atlatmak” denilmektedir. Türkiye’de profesyonel gazeteciler, kendileri için çok temel bir kaygı yaratan bu durumu aşmak amacıyla, haber için aynı mekâna gittiklerinde bir arada durmaktadırlar. Böylelikle aralarından birinin, gizlice bir bilgi edinip, “haber atlatmasını” engellemektedirler.

⁸ Söz konusu altyazı, katılımlı gözlem yapılan kanalın ekranında, yaklaşık yarım dakika sonra yerini almıştır. Ancak otuz saniye bile habercilik için çok uzun bir zamandır.

üretimin sürecinin tüm aşamalarında aktif bir şekilde çalışmaktadır. Bu süreç, muhabirin sabah yapılan toplantıdan önce sunacağı haber konusunu bulması ve konuyu nasıl işleyeceğini saptaması aşamasıyla başlamaktadır. Sabah toplantısında, yöneticisinden haberin yapılabileceğine dair onayı almasından sonra muhabir, olay yerine gider, gerekli malzemeyi toplar, metni yazar, editörüne onaylatır, montaj operatörü ile birlikte kurguyu yapar, haberi son haline getirir ve yayına sunar. Bu aşamalar, gözlem yapılan televizyon kanalında tamamen terk edilmiştir. Haber yapım sürecinin nasıl işlediğini bilen bir muhabirin, söz konusu kanala özgü bu tarz bir üretimi kabul etmesinin temel nedeninin, bireyci yükselme beklentisi, rekabetçilik ve işin özüne dair ortak çıkarların terk etmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Gözlem yapılan kanalın Ankara bürosunda, muhabirin tek görevi, haber yerine gitmek ve oradan canlı yayın yapmaktır. Normalde bir muhabirin iş tanımında yer alan sabah haber toplantısına katılmak, gündemle ilgili olarak haber müdürü ile fikir alışverişinde bulunmak, olay yerine gitmek, haberi toplamak, sonrasında yazmak, yöneticilere okutmak ve montajlatmak şeklinde sıralanabilecek haber üretim aşamaları, kanalda tamamen terk edilmiştir. Bu haliyle, kanaldaki üretim biçimi de, dolaylı denetim mekanizmalarına hizmet etmektedir.

Söz konusu kanalda, muhabirin tek görevi, kanalın vitrini görevi görerek, olay yerinden canlı yayın yapmaktır⁹. Muhabir, bu aşamadan sonra haberi, prodüktör denen masa başı muhabirine telefonda yazdırır. Prodüktör, kanalın sadece kendi kullanımı için tasarlattığı sisteme¹⁰ haberi atar. Yöneticiler, çoğu kez prodüktörle yüz yüze gelmeden, haberi hiyerarşik sırayla okur ve düzeltir. Ardından kameraman görüntüyü, prodüktör ise metni montaj operatörüne teslim eder. Montajcı, haberi yapar ve *playout* denilen sisteme gönderir. Reji ekibi, *playout* sisteminden haberi alarak yayına sokar. Muhabir, gündüz gittiği ve metnini telefonda yazdırdığı haberi, ilk kez akşam ana haberde görür. Bu, artık onun haberi değildir.

⁹ Bu kanalda muhabirler, spikerlerin görevi olan *perfore okumak* (montajlanacak metni seslendirmek) görevini de üstlenmişlerdi. Dolayısıyla muhabirler, canlı yayına çıkararak ve haber metni seslendirerek, kanalın vitrini haline gelmekte, içerikten çok biçime hizmet etmektedirler.

¹⁰ Türkiye’de pek çok kanal, bilgisayar üzerinden haber yazımında, EGS adlı programı kullanmaktadır. Gözlem yapılan televizyon kanalı ise, kendi programını kullanmaktadır. Bu program, denetimin tüm aşamalarıyla, bilgisayar ortamından izlenebilmesini olanaklı kılmaktadır.

Habere, emeğinin ürününe yabancılaşır. Bu haber üretim süreci, taylorist üretimin temel özelliklerini taşır¹¹. Muhabirin sürekli canlı yayına çıkması, onun geniş bir bağımsızlık alanı olduğu düşüncesini yaratabilir. Oysa burada muhabirin denetimi içselleştirme becerisine sonsuz bir güven söz konusudur.

2.2. Mekân - Denetimin İçselleştirilmesi

Bir mekân olarak haber merkezi de, dolaylı denetim mekanizmalarından biridir. Haber merkezlerinin önemli bir bölümü, haberin kalbi olan şehir merkezlerinden koparılmış, muhabirler şehir dışındaki plazalara¹² tıkmıştır. Bu, muhabirin asıl işinin haber üretimi olduğu inancını yıkmakta, artık bir ticarethaneye dönen medya kuruluşunun çıkarlarını kollamasına neden olmaktadır. Gözlem yapılan kanalın henüz şehir merkezinden koparılması süreci gerçekleşmemiştir. Bu nedenle özellikle yöneticiler, rakip medya kuruluşlarının bir plaza haline getirilerek şehirden uzaklaştırılmasını rahatlıkla eleştirmektedir. Ancak kanalın şehir dışına taşınmasına yönelik bir karar alınması durumunda, bu eleştirilerin kesileceğini tahmin etmek zor değildir.

Haber merkezlerinin şehirdeki konumuna ek olarak, iç mimarileri de denetim mekanizmalarının profesyonelleştirilmesinde rol oynamaktadır. Gözlem yapılan kanalda ara kademe yöneticilerin odası, muhabirlerin giriş-çıkışlarını gören bir noktaya yerleştirilmiştir. Ancak yöneticinin odası, istenildiği zaman kapatılabilen jalousilerle korunduğu için, gözetleme tek taraflı olarak gerçekleşmektedir. Haber merkezleri genellikle panoptik bir mimariye sahiptir. Bu, açık ofis olan haber merkezlerinin, asma kattaki üst düzey yöneticiler tarafından izlenmesine olanak tanıyan bir mimari yapıdır. Gözlem yapılan kanalın binası da, açık ofis şeklinde tasarlanmıştır. Ancak, yöneticinin muhabirleri izleyebileceği bir asma kat, mimari yapıya eklenmemiştir. Çünkü panoptik denetim, muhabirin bilgisayarını görecektir. Böylelikle teknolojik denetim mekanizmaları, bir denetim aracı olarak mekânın gücünü geliştirmektedir.

¹¹ Taylorizm, üretimi en küçük parçalara böler ve işçiler arasında dağıtır. Taylorizmin en belirgin özelliği verimliliği yükseltmek için denetimi artırmış olmasıdır.

¹² Ahmet Tulgar, şehir merkezinden ve dolayısıyla haberdan uzakta konumlanmış plazalardan muhabirlik yapmaya çalışan kişilere, “plaza muhabiri” (Tulgar, 2009: 231) demektedir. Gerçekten de alt metinde küçümseyicilik içeren bu ifade haklılık payı vardır. Çünkü şehirden bu kadar uzakta kalarak haberi zamanında yayına yetiştirmek mümkün değildir. Muhabirlerin, haberlerine yönelik en büyük müdahale, bu plazalarda gerçekleşmektedir. Ayrıca bu çeşit bir habercilik, muhabirlerin de hoşuna gitmekte; içselleştirme mekanizmalarının daha etkin bir şekilde çalışmasına neden olmaktadır. “Genç gazeteciler mütevazı evlerinden çıkıp bu plazalara girdiklerinde bir daha kolay kolay çıkmamayı tercih ederler, konu mankeni olmaya razı olurlar. Diğer taraftan kendisini artık bu lüksten pay alan biri, bu lüks ve zenginliğin paydaşı sayan muhabirin patronun gücünü kabullenmesine, hatta bu güçten memnun olmasına, memnuniyet duymasına yol açar” (Tulgar, 2009: 231).

Gözlem yapılan televizyonda, çoğu haber merkezlerinde olduğu gibi, kübik oturma sistemi kullanılmaktadır. Kübik oturma sistemi, muhabirin çalışmasının, diğer muhabirler tarafından da denetlenmesine izin vermektedir. Holdinge ait binalar, hiyerarşik yapıyı tekrar kuracak bir mekânsal tasarıma yer vermiştir. Öğle arasında, tüm holding çalışanları birlikte yemek yerken, üst düzey yöneticiler, diğer çalışanlardan ayrı bir yerde bir araya gelmektedir. Diğer çalışanlar yemekhaneye girip çıkarken, kendilerinden ayrı yemek yiyen yöneticilerin önünden geçmek zorunda bırakılmaktadır.

Teknolojik denetim unsurları ile beslenen mimari denetim, muhabirin emek sürecinin herhangi bir aşamasında gözetlenebilmesine olanak tanımaktadır. Ancak, kameralar, asma katta beliren yöneticiler, yöneticinin arzusuyla kapatılan jaluzilerle korunmuş stratejik noktadaki odalar, muhabirin ne zaman gözetleneceğinden asla emin olmamasına yol açmaktadır. Bu nedenle, denetlenme ihtimaline karşı muhabir sürekli kendi kendisini kontrol etmektedir. Başka bir deyişle, denetim içselleştirilmektedir. Doğrudan müdahale eden despotik yönetici tipinin terk edilmesinde, mekânın bir denetim aracı olarak, emek sömürü sürecine eklenmesi etkili olmaktadır.

Sonuç

Bir haber kanalının Ankara bürosunda gerçekleştirilen saha araştırması, haber merkezlerinde, dolaylı denetim mekanizmalarının işleyişini ortaya sererek, editoryal bağımsızlık tezinin “doğrudan denetimin yokluğu” şeklindeki iddiasını bertaraf edecek bazı saptamaların yapılmasına olanak vermiştir. Araştırma, dolaylı denetim mekanizmalarının emek sürecini nasıl dönüştürdüğünü ve aşındırdığını ortaya koymuştur.

Kanalda, gerçekten de liberal kuramın iddia ettiği gibi, muhabirler üzerinde doğrudan bir müdahale yoktur. Ancak bu, muhabirlerin denetlenmediği anlamına gelmemektedir. Doğrudan denetim süreçlerinin yerini dolaylı kontrol mekanizmaları almıştır. Üretim sürecini belirleyen yeni kontrol mekanizmaları, doğrudan müdahaleleri gereksizleştirmiştir.

Kapitalist yapının, yeni denetim mekanizmaları, büyük oranda içselleştirme süreçlerini hızlandırarak işlemektedir. Televizyonlar gibi, orta sınıfın ağırlıklı olarak çalıştığı kurumlarda, çalışanların sınıf bilinci aşındırılmaktadır.

Türkiye’de 1980’den sonra uygulanan ekonomi politikaları, özellikle orta sınıfın sınıf bilincini yitirmesine neden olmuştur. Bu çalışmada, gözlem yapılan kanalın evrensel televizyonculuk kategorisinde ele alınamayacak bazı özellikleri de (taylorist üretim tarzı gibi),

ortaya konarak, orta sınıf üyelerinin, emeklerine yabancılaşma ve özerkliklerini yitirme süreçleri ele alınmıştır.

Özet olarak, özellikle orta sınıfa mensup olan kişilerde rastlanan, ekonomik sermayenin belirleyiciliğini fark edememe, kültürel sermayenin ve meritokratik yükselmenin üretim sürecinin temel eksenlerini oluşturduğunu zannetme, bireyci ve rekabetçi davranma, sınıfsal konumunun getirdiği ortak çıkarları ve sınıf bilincini terk etme eğilimine, kanal çalışanlarında da rastlandığı ortaya konmuştur.

Kaynakça

- Bauman, Zygmunt (2005), *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Boratav, Korkut (1991), *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Boratav, Korkut (2005), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Boratav, Korkut (2010), *Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye*, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Bourdieu, Pierre (1995), *Pratik Nedenler Eylem Kuramı Üzerine*, Çev. Hülya Tufan, İstanbul: Kesit Yayınevi.
- Bourdieu, Pierre (1997), *Televizyon Üzerine*, Çev. Tufan Ilgaz, İstanbul: YKY.
- Bourdieu, Pierre (2012), *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, Çev. Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Golding, Peter ve Murdock, Graham (1997), "Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik", *Medya Kültür Siyaset* içinde, Çev. Dilek Beybin Kejanlıoğlu, Der. S. İrvan, Ankara: Ark Yayınları.
- Kaya, Raşit (2008), *İktidar Yumağı, Medya-Sermaye-Devlet*, Ankara: İmge Yayınevi.
- Klinenberg, Eric (2005), "Convergence: News Production in a Digital Age", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Ocak.
- Mills, C. Wright (2000), *Toplumbilimsel Düşün*, Çev. Ünsal Oskay, İstanbul: Der Yayınları.
- Sennett, Richard (2005), *Otorite*, Çev. Kamil Durand, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, Richard (2008), *Karakter Aşınması Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, Richard (2009), *Yeni Kapitalizmin Kültürü*, Çev. Aylin Onacak, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, Richard (2010), *Zanaatkâr*, Çev. Melih Pakdemir, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Tulgar, Ahmet (2009), "Muhabir ve Gazetecilik: Muhabir Plazalara Kapatılırken",

Gazeteciliğe Başlarken, Okuldan Haber Odasına, Der. S. Alankuş, İstanbul: İletişim Vakfı.

Wayne, Mike (2006), *Marxizm ve Medya Araştırmaları: Anahtar Kavramlar, Çağdaş Eğilimler*, Çev. Barış Cezar, İstanbul: Yordam Yayınları.